

nevî destek beklenen zaman ve yer telakkileri de mevcuttur. Tarikat mensupları arasında şeyhin verdiği armağanlar hayırlı, uğurlu ve bereketli sayılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "brk" md.; *Lisânü'l-‘Arab*, "brk" md.; *Tâcü'l-‘arûs*, "brk" md.; Tâhir Ahmed ez-Zâvî, *Tertibü'l-Kâmûsî'l-muhtâ*, "brk" md.; M. F. Abdülbâkî, *Mu‘cem*, "tebâreke" md.; Mustafavî, *et-Tahkîk*, "brk" md.; *el-Muvaftâ*, "Selâm", 2; *Müsned*, VI, 2, 5, 424; Buhârî, "Ezân", 145, "Şavm", 20, "Fezâ'ilü's-şahâbe", 31, "Edeb", 62, "Tevhîd", 5; Müslim, "Şıyâm", 45, "Şalât", 56, 60, 62, 66; İbn Mâce, "Ticârât", 69, "İkâme", 25; Ebû Dâvûd, "Şalât", 178, 184; Tirmizî, "Şavm", 17; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, II, 98, 274, 281; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtiḥu'l-ğayb*, XIV, 185; İbn Kesîr, *Kur‘ân*, III, 447; Kâsimî, *Meḥâsinü't-te‘vîl* (nşr. M. F. Abdülbâkî), Kahire 1376/1967, VIII, 2825; Ahmed Mustafa el-Merâgî, *Tefsîr*, Kahire 1974, IX, 14; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 2220; IV, 2785; DCR, s. 28, 29, 74, 76, 90, 107, 113, 115, 228-229, 252, 283-286, 325, 493, 494, 512-513, 581; Kasım Kufralı, "Bereket", *İA*, II, 536; G. Rentz, "Barakât", *El²* (İng.), I, 1032; *ERE*, II, 675-677.

GÜNAY TÜMER

BEREKETZÂDE ÇEŞMESİ

İstanbul'da
XVIII. yüzyılda yapılmış çeşme.

Şehrin Galata semtinde, eski Galata surlarının içinde ve evvelce büyük kulenin az ötesinde bulunuyordu. Aslında çeşmenin XV. yüzyılın ikinci yarısında Fâtih Sultan Mehmed'in müezzini tarafından yaptırılmış olduğu, ancak zamanla harap bir hale geldiği ve Sultan I. Mahmud devrinde yeniden yapıldığı kitâbesinden öğrenilmektedir. Galata ve Tophane semtlerindeki halkın çektiği su sıkıntısını sarayın öğrenmesi üzerine padişahın annesi Sâliha Sultan tarafından Galata'ya bol su akıtılması için gerekli tedbirlerin alındığı ve şikk-ı evvel defterdarı Meh-

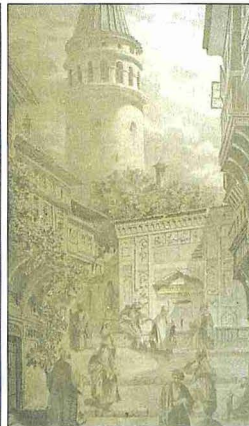
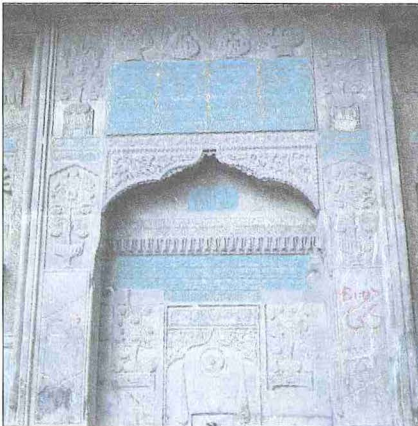
med Efendi'nin XV. yüzyıl çeşmesinin yerine bugün görüleni yaptırdığı, Hâfız adlı bir şair tarafından yazılan on iki beyitlik kitâbede açıklanmaktadır. 1145 (1732-33) tarihinde o devrin üslûbuna nazaran çok zengin bir süsleme ile yapılan çeşme 100 yıl sonra tekrar harap olmuş ve ikinci yedi beyitlik Nazîf imzalı kitâbede belirtildiğine göre 1260 (1844) yılında Sultan Abdülmecid'in annesi Bezmiâlem Vâlide Sultan'ın isteği doğrultusunda hazinedar Azm-i Cemâl'in hayratı olarak bir daha ihya edilmiştir. Galata Kulesi'nin fetihten sonraki ilk dizdarı Bereketzâde Hacı Ali b. Hasan'ın yaptırmış olduğu küçük cami çeşmenin ilk yerinin hemen yakınında bulunduğundan çeşme de caminin adıyla tanınmış ve bütün yayınlara öylece geçmiştir. Çeşme XX. yüzyıl başlarında tekrar harap bir duruma girmişti. Aralarında birçok yabancının da yer aldığı İstanbul Şehri Muhibleri Cemiyeti 1910 yılına doğru bu küçük fakat değerli eseri kurtarmak gayesiyle onartmış, kırık ve eksik kısımlarını tamamlatarak bir de ahşap saçak yaptırmıştır. Çeşmenin, 1950'li yıllarda yeniden harap bir duruma girmesi üzerine 1957'de bulunduğu yerden sökülerek Galata Kulesi dibindeki sur duvarı parçasına yapıştırılması uygun görülmüş-tür ve halen oradadır.

Bereketzâde Çeşmesi, XVIII. yüzyılda kurulan Beyoğlu-Tophane-Galata su şebekesinin Taksim makseminden inen kolun bir hattı tarafından besleniyordu. Bir duvar çeşmesi olarak yapılan bu küçük eser, III. Ahmed devrinde başlayıp 1730'lardan itibaren gittikçe hızlanan Batı üslûbunun ilk kademesine işaret etmektedir. Cephe mermerleri klasik dönem çeşmelerinde görülmeyen bir biçimde tamamen kabartma bezemelerle kaplanmıştır. Esas kemerin içindeki ayna

taşı bir çift selvi ile süslenmiş ve bu taşın üst kenarına, "Bütün canlıları sudan yarattık" (el-Enbiya 21/30) meâlindeki âyet işlenmiştir. Üstünde ve bir mukarnas dizisinin altında çeşmeyi Azm-i Cemâl kalfanın ihya ettirdiğini bildiren kitâbe yer alır. Bunun yukarısına ise eserinin güzelliğinden emin olan usta, "mâşallah" kelimesi işlenmiş bir levha yerleştirmiştir. Çeşme nişi kemerinin kenarı bir dizi tomurcukla süslenmişti; eski fotoğraflarda tamam durumunda olan bu zarif tomurcukların bugün pek azı kalmıştır. Ayna taşının iki yanı ile kemerin üstüne ve yanlarındaki satırlara çanaklardan çıkan çiçekler ve kâselerde çeşitli meyveler işlenmiştir. Bu kabartmaların aslında boya ve altın yaldızla renklendirildiği de kalan izlerden anlaşılmaktadır. Kemerin yukarısında ise 1732 yılında yeniden yapıldığını belirten uzun kitâbe ile bunun iki yanında ikişer satır halinde yine Hâfız adlı şairin düşürdüğü manzum tarihler bulunmaktadır.

Çeşmenin büyük kemerli ve önünde yalak olan ana cephesinin iki yanındaki kanatlar biraz geridedir. Bunların insan boyu yüksekliğindeki orta kısımlarına, ayna taşları istiridye kabuğu biçimindeki taşlarla süslenmiş birer musluk ve önlerine de dışarı taşkın birer çanak konulmuştur. Esas çeşmeden testilere su dolduranlara engel olmaksızın su içmeye mahsus olan bu küçük yüksek çeşmelerin benzerleri Üsküdar'da İskele Meydanı'ndaki III. Ahmed Çeşmesi'nde de görülür. Bunların da üstlerinde, sağda-kinde besmele, solda-kinde, "Orada adı selsebîl olan bir pınar vardır" (el-İnsân 76/18) meâlindeki âyet işlenmiştir. Bereketzâde Çeşmesi'nin 1910'lardaki tami-ri-nde, üstüne demirden iki destâge dayanan ahşap bir saçak yapılmıştı. 1958'de şimdiki yerine taşındığında ise eskiye göre iki yanlara daha fazla uzanan ve demir destekleri olmayan beton bir saçak yapılmıştır. Halbuki Fransız ressam Eugène Flandin'in 1853'te yayımlanan taş basması resimlerinin birinde çeşmenin saçaksız olduğu görülür.

Bereketzâde Çeşmesi, Türk sanatında yeni bir akımın başladığını gösteren en güzel eserlerden biridir. Yeni sanat zevkinin şehrin ücra sayılabilecek bir mahallesinde ve sokak arasında kalan bir eserde bu derece kuvvetle kendini göstermesi, bu yeni üslûbun Türk sanatına nasıl hâkim olduğunun açık bir delilidir.

Bereketzâde Çeşmesi ve çeşmenin 200 yıl önceki durumunu gösteren bir gravür (Süheyl Ünver koleksiyonu)

BİBLİYOGRAFYA :

E. Flandin, *L'Orient*, Paris 1853, I, levhalar; *Bereketzâde Çeşmesi* (haz. İstanbul Şehri Muhibleri Cemiyeti), İstanbul, ts.; Konyalı, *İstanbul Âbideleri*, s. 20-21; Tanışık, *İstanbul Çeşmeleri*, II, 77-79, nr. 62; Naci Yüngül, *Taksim Suyu Tesisleri*, İstanbul 1957, s. 51, rs. 32; H. Örcün Barışta, *İstanbul Çeşmeleri-Bereketzâde Çeşmesi*, İstanbul 1989; Hakkı Göktürk, "Bereketzâde Çeşmesi", *İst. A*, V, 2534-2537.

SEMAVİ EYİCE

BEREKETZÂDE DAMADI

(bk. CEMÂLEDDİN MEHMED EFENDİ).

BEREKETZÂDE İSMÂİL HAKKI

(1851-1918)

Son devir
Osmanlı âlimlerinden, yazar.

İstanbul Fatih'te Atik Ali Paşa mahallesinde doğdu. Babası Eğinli (Kemâliye) Bereketzâde ailesinden olup sarayda çuhadarlıkla görevlendirilen Hasan Basri, dedesi İstanbul Ayasofya Camii dersîamlarından İsmâil Hakkı Efendi'dir.

Bereketzâde küçük yaşta babasını kaybetti. Bir müddet Canfedâ Hatun Mektebi'nde okuduktan sonra Fatih civarındaki Hâfız Paşa Sıbyan Mektebi'ne devam etti; bu arada hıfzını tamamladı. Medrese tahsili sırasında özellikle Edîb Abdullah er-Rûmî (Abdi Bey), Şeyh Ahmed Temîmî, muhaddis ve edip Bingazili Ahmed Şetvan Efendi, müderris Mustafa Şevket Efendi gibi âlimlerden okudu; tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, tasavvuf ve Arap edebiyatı alanlarında kendini yetiştirdi. Ayrıca aşere okuyarak kıraat ilminden de icâzet aldı. Mülkiye Mektebi'ne bir buçuk yıl devam ettikten sonra yeni açılan Dârülfünun'a girdi. Ancak Dârülfünun'un 1871'de kapatılmasıyla buradaki tahsili de yarıda kaldı.

Bereketzâde İsmâil Hakkı'nın yazı hayatı talebelik yıllarında başlamıştır. Önce Nâmık Kemal'in çıkarmakta olduğu *İbret* gazetesine bir iki makale yazdı. Yazılarının Nâmık Kemal tarafından beğenilmesi üzerine burada devamlı yazmaya başladı. Fakat çok geçmeden *İbret* gazetesinin kapatılması üzerine Nâmık Kemal ve arkadaşlarıyla birlikte önce hapsedildi, sonra da Nûri Mustafa Bey'le Akkâ Kalesi'ne sürgüne gönderildi (9 Nisan 1873). Üç yıldan fazla devam eden sürgün hayatı Sultan V. Murad'ın tahata geçmesi üzerine sona erdi (30 Mayıs 1876).

Bereketzâde
İsmâil
Hakkı

Memuriyet hayatında Halep ve Adana vilâyetleri defterdarlığı, Akşehir kaymakamlığı görevlerinde bulundu. Dört yıldan fazla Beyrut İstînaf Mahkemesi reisliği yaptı. II. Meşrutiyet'ten sonra baş müddeiumumi, ardından da Temyiz Mahkemesi üyesi oldu. Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Bereketzâde İsmâil Hakkı İstanbul'da vefat etti.

Eserleri. 1. *Envâr-ı Kur'ân* (İstanbul 1331). Tamamlanmamış bir tefsir olup yalnız I. cildi yayımlanmıştır. Eserin bir kısmı daha önce *Sırât-ı Müstakîm* (IV, 145-147'den itibaren) ve *Kelime-i Tayyibe* mecmualarında makaleler halinde neşredilmiştir. Eser on üç beyitlik manzum bir girişin ardından tefsire olan ihtiyacı dile getiren ve eserde takip edilen metodu belirten uzunca bir "dibâce"den sonra Fâtiha tefsiriyle başlar. Bakara sûresinin 142. âyetine kadar (birinci cüzün sonu) gelen bu cilt, geniş izahlı Türkçe bir meâl ve tefsir niteliğindedir. Özellikle besmelenin ve Fâtiha sûresinin tefsiri üzerinde çok durulmuştur. Bu arada çeşitli yan başlıklarla tefsir tarihi, tevil, belâgat, insanın yaratılışı gibi konular da işlenmiştir. 2. *Metâlib-i Âliye* (İstanbul 1314). Önsözündeki bir kayıttan, 1309 (1892) yılında Beyrut'ta telif edildiği anlaşılan ve güvenilir bazı eserlerden yapılmış tercüme ve özetlere yeni bilgilerin ilâve edilmesiyle meydana geldiği ifade edilen eser, altı bölüm halinde Allah'ın varlığını ispat edip karşı görüşleri cevaplandırmayı amaçlamıştır. 3. *Necâib-i Kur'âniyye*. Fransa'da liseler için yazılmış olan ve İslâm dini ile Hz. Peygamber hakkında yanlış bilgiler veren bir esere reddiye olarak kaleme alınmıştır. Daha çok Kur'an'a dayanan eser *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasında tefrika edildikten sonra *Sebilürreşâd* neşriyatı sırasında yayımlanmıştır (İstanbul 1331). 4. *Yâd-ı Mâzî*. Müellifin kendi hayatını ge-

niş bir şekilde anlattıktan başka birçok ilim adamının hayatından, döneminin siyasî ve kültürel olaylarından bahseden eser, önce "Terâcim-i Ahvâl - Yâd-ı Mâzî" başlığı altında kısım kısım *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasının 32. sayısından itibaren tefrika edilmeye başlanmış, daha sonra kitap haline getirilmiştir (İstanbul 1332). 5. *Bekâ-yı Saltanat-ı Osmâniyye* (İstanbul 1332). Şam müftülerinden Mahmud Hamza tarafından yazılan ve çeşitli zümrelere karşı Osmanlı hükümdarlığını savunan *el-Burhân 'alâ be-kâ'i mülki Benî 'Osmân ilâ âhüriz-zamân* adlı risâlenin tercümesidir. 6. *Es-râr-ı Belâgat*. Belâgat konularını işleyen bir eser olup *Mukaddime* ve *Cüz-i Evvel* adlarıyla iki ayrı kitap halinde basılmıştır (İstanbul 1317, 1318). 7. *Suriye Muzafferiyâtı* (İstanbul 1291). Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer devrinde İslâm ordularının Suriye'de elde ettikleri zaferleri konu alan ve Muhsin takma adıyla yazılan kitabın mukaddimesinde kaydedildiğine göre eser, her biri dört cüzden oluşmak üzere beş ciltte tamamlanacaktı. Ancak bunlardan sadece üç cüzün basıldığı tesbit edilmiştir. 8. *Menâkıb-ı Seniyye*. Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî'ye ait *el-Kaşîdetü'l-Hemziyye*'nin Türkçe tercüme ve şerhidir. *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasının 51. sayısında yayımına başlanmış (s. 387-389), 85. sayısında kesilmiştir (s. 113-114).

Bereketzâde İsmâil Hakkı bazı şiir denemelerinde bulunmuş, bunların bir kısmını *Sırât-ı Müstakîm* mecmuasında, bir kısmını da *Yâd-ı Mâzî* ve diğer eserleri içinde yayımlamıştır. Bir kısım şiirleriyle bazı eserlerinde Muhsin takma adını kullanmıştır. Ayrıca *İsbât-ı Vâcib* (İstanbul 1304) adıyla ve Hakkı imzasıyla yayımlanan on dört sayfalık bir risâle üslup ve ifade bakımından *Metâlib-i Âliye*'ye benzer ve bu durum eserin Bereketzâde'ye ait olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Risâlede Allah'ın sıfatlarına ve bazı nübüvvet meselelerine ilmiyal seviyesinde temas edilmektedir.

Bereketzâde İsmâil Hakkı'nın *İbret* gazetesine, *Sırât-ı Müstakîm* ve *Sebilürreşâd* mecmualarında çeşitli ilmi konularla ilgili olarak yayımlanmış makaleleri vardır.

Seyfeddin Özege, Muhsin takma adıyla yayımlanmış *Meşveret* adlı bir kitabı da ona nisbet etmiştir (*Bağış Kitapları Kataloğu*, I-II, 179, nr. 3548).